

TOPIC:

TURTLE FISHING 'RORO'.

INFORMANT:

Tedania ni Vosa kei na Tovo Vakaviti
Institute of Fijian language and Culture
11 Loma Street, Suva, Fiji

RATU JOSATAI AI. (M. 74 YRS)

PLACE OF ORIGIN:

KESE NAVITI

YASAWA.

PLACE OF INTERVIEW:

KESE NAVITI

YASAWA

DATE:

NOVEMBER, 1984.

INVESTIGATOR:

TR

WILLIE DARI.

Na i vakarau ni qoli ika bula na "roro" e Yasawa, e dau vakatoka oqo. Ni sa dau samaki e liu na tobu, ni ra dau lako na waqa, e na sega ni kau na lawa. E na laki samaki na tobu ka sa na qai tei toka na niu e na mata ni savu se vanua ni qoli oqo, me vakaraitaka ni na vanua oqo, e tei tiko kina na niu e vanua ni ika bula. Ni sa dau lako mai na waqa me mai qoli, e na qai kauta tiko mai na waqa oqo na uvi kei na tavioka ka me na mai sorovaki kina ki vua na i taukei ni vanua ni qoli oqo ka yacana tiko na Matavere. Me vaka ni dau mai vere na lawa ni ra dau sega ni muria na i lakolako ni qoli e na vanua oqo, e dau ka dredre ~~ni~~ sara na cakacaka. Ia, sa na qai sorovaki tiko na taukei ni vanua me yacova na gauna sa na yalo vinaka kina. E na raici sara ni sa baci tawa tu vakavinaka na lawa.

Oqo, na nodratou qoli saraga na turaga ni Kесе ka ni dau via caka e dua na soqo vakavanua, e na laki kerei saraga vakavanua vei iratou na kena i taukei. E dau laki qolivi e dua na tobu ka tiko e na likuliku kei Kесе, ka yacana

tiko na tobu ni ika bula. Ni sa dau via laki qolivi, e sa na qai dau laki samaki dau mada na mata ni savu ka na i tuvatuva e vakatu na i bulubulu na kena i rairai, ka na kena samaki ogo, e vakarawarawataka mai na kena laki qolivina ika bula se vonu.

E dua na turaga ka yacana tko o Naisau, e na qai dau laki toka mai e na dela ni vatu kei na dua na nona kau ka na laki dusia toka mai kina vei ira na turaga vabula se ko ira na cauravou na vanua me ia kina na qoli, ogo na "roro", se ika bula, e na gauna sa na yau kina na lawa ki wai, e sa na qai dusi toka na turaga qo ka ra toso, ra mani toso tale me yacova ni ra sa dau kaila ni sa basika na vonu. Sa na rawa ni tagavi cake kina na vonu se na ika bula e na gauna ogo. E dau qai kenai vakarau ni vanua ogo ni sa rawa mai na ika se vonu, e sa qai dau laki kabati mai na bu ka me mai Matakawara se i Sevusevu vua na ka sa tiko e loma ni lawa. E na so na gauna ni sa dau sega na i cakaƒaka ogo, e na i qai dau laki vere na lawa ka sega ni rawa na qoli. E dau tiko talega na i soro ke vere na lawa, e na lako cake e dua vei iratou na taukei ni tobu ka na laki davo mai cake e na matanisavu ka sa na qai kau mai na uvikei na tavioka ka laki biu e yasana. E sa na qai kari mai na niu ka me lutu tu e delai koya sa davo koto ka ogo e sorovaki tiko vua na i taukei ni tobu ogo. Ke sa na via caka tale e dua na qdi, e sa na laki caka tale e na dua na vanua ka sa na sega ni caka e ke.

E na gauna e a ra lako mai kina na vu mai Nakauvadra, e na nodra vei goleyaki. A ra sega ni kauta mai e dua na waqa ka ra mani vodoka mai na vonu ogo e dua na qele ni ika lewu, ka ra qai mai toka e na i tikotiko ka ra sa mai toka e na i tikotiko ka ra sa mai tiko kina ni kua, me vaka ogo na vanua a ra mai sobu kina sa i ya o Kese, aviti, Yasawa, ka na vanua lailai ogo, e yacana tiko ko Nadakuca.

Na mataqali ko "Uluvuka", e ra na dau laki qoliva mai na tobuni ika bula ogo kei na kena kerei e tiko vei iratou na kena lewa. Kevaka e sa caka mai

Naviti, e dua na soqo, me vaka e ratou caka soqo ko iratou mai Mualevu, Soso, se i Marou, e ratou na mai kerea me ratou qoli vei iratou na turaga na Uluvuka. Na kerei ni qoli oqo, e dau mai kerei e na yaqona ka dau mai kerei saraga vei Ratu Josaia Ai. Na kena i taukei saraga ni vanua oqo, ka dau caka kina na qoli. Kevaka e ratou sa via mai qoli ko iratou na turaga ni Soso, e ratou na gole ga mai, laki sevusevu ga ki vei Ratu Josaia Ai, ka gole sara yani ki na nodratou lakolako ni qoli. Ni ra sa dau rawata mai na qoli, e ra sa qai dau mai solia tale e dua na nodra yaqona me ka ni nodra vakavinavinaka ni ra sebera ni lesu ki nodra vanua. Na qoli kece e kau mai, e kau kece saraga ka ni ka ni oga. E ra dau qolix taucoko n turaga. Ia, kevaka e sa na leqa na wiliwili ni turaga, e ra sa na rawa ni mai veivuke toka kina na marama.

Na i taukei ni tobu ko yalewa Magimagi. Ni dau laki samaki na Matanisavu, e dau vakaraitaki ni sa vakarau me qolivi na tobu ni ika levu oqo. Ia, e na gauna e dau caka kina na qoli. E na so na gauna, e qai dau basika mai loma ni tobu oqo e dua na qio vulavula levu, ka o koya oqo, na i waqawaqa nei koya na marama oqo ko Yalawamagimagi na i taukei ni vanua ka tiko kina na tobu oqo.

Na qoli oqo na "roro", e sega kina na tabu. Ia, me vaka e so tale na veiyasa i Naviti, ka dau caka kina na qoli, se yavirau, e dau kena tabu na veiyacovi. Na delana e dau caka toka kina na dusi, e na kau e matasawa vinaka toka ka toka vakavinaka e delana. Na kau ka dau vakayagataki oqo, e rawa ga ni dua na taba ni kau ga ka me dau caka kina na sikinala e na gauna ni qdi, e sega na i sulu e na vakayagataki me daramaki sara tiko kinx kx k na vanua oqo ka ni rawa ni ra vakaisulu walega ko ira na ~~ixx~~ dau laki qoli oqo. Na niu e dau kari-oqo, e na niu bu ka na rua se tolu. Na lawa e yacana na Matavere. Ke tavere vakalailai na qoli, ka ra qoli tiko e na dua na macawa, e na sega ga ni rawa na qoli oqo. E sa qai dau veibataki o cei me liutaka na sorovaki ni sa baci vere na lawa. Na "roro" ke sa sega na lawa ni nodra na mai qoli, era na

kerea e na dua na yaqona e na vakayagataki ni nodratou lawa na uluvuka. O koya na turaga ka dau laki davo e na matanisava, me laki vakacabori ni soro e sa na kilai tu ga o koya e dodonu me laki davo kina. E sa kena magiti ga na tavioka kei na uvi. Ke via kania o koya, e davo tiko na kakana e na rawa ni kania. Ia, sa tiko ga na uvi tavu kei na dalo tavu. Ia, kevaka e ratou sa mai qoli na mataqali e Soso ka mai tavere na nodratou lawa, e na tavu ga na magiti, ka na gole ga yani me laki davo e dua vei iratou e na vanua ni soro, e dua ga na i taukei ni tobu oqo. E na gauna ke sa gole yani kina e dua me laki qoli, ka sega ni laki kerekere, e na cemuri koya mai ko Yalewa Magimagi na qio kai taukei ni tobu. E na gauna e na sa na caka tiko kina na qoli, e na sega ni laga na kena meke se sere. E ra na vakagagalu taucoko sara tu ga na tamata ka caka lo ga na qoli.

Na i sau e na toka mai na delana ka na nona rai toka mai e cake, e na raica sara tu ga mai vakavinaka na veika e ra tu e loma ni tobu. Ke sa na kaila, ya me ra toso na qoli ka me ra lako ki na vanua e sa kati mai katiko kina na vonu. E liu, e a dau sega na moto e vakayagataki me biu sobu kina na lawa, e dau qalotaki ga na lawa. E sa na qai skinala toka mai ko Naisau ke ra mera lako vakatotolo, e ra na muria, ke sa biu sobu na kau, me ra biuta sobu na lawa me lako mai loma na ~~lawa~~ ika. Na ~~lawa~~ e liu, e vakayagataki kina na magimagi. Kevaka sa donu na cakacaka kece, na qio e tiko voli e na tobu e na lako ka laki kauti ira mai e na vanua ra tu kina na kauti ira mai e na loma ni tobu. Oqo na i talanoa me baleta tiko na "roro" e na vanua ko "ese, Naviti, Yasawa ka talanoa taka tiko ko Ratu Josaiia 4i. E dua na turaga ko Ratu Eneri Tokavou, e talanoataka tale tikoga na qoli ka dau caka e na bogi. Ni sa dau vakarau caka na solevu, e sa qai dau yacana tu na roro na bogi. Oqo na qoli ka dau vakatau ga vei ira na lewe ni vanua ka dau caka e na yakavi bogi. Ni sa dau oti na sasamaki, e na matanisava, e sa na vakarau sara tu ga na gole. Koya e na vakarau tu na lawa ka ra na tu vakarau ko ira na lako yani. E na sega ni dua na

na kakana e na laki vakacabori, o ira na turaga ka ra na lako ki qoli, e ra na kana ga vakatautauvata ga. E na sega ni duidui na kedra magiti. Na qoli e na bogi, e sega ni dau rawa ni daro. E na vakatau vei ira na vanua na nodra dau lako talega ko ira na marama. Kevaka e ra sa lailai na turaga e na tukuni vei ira na marama me ra gole mai ki qoli. Ia, ni sa dau gole yani na i golegole me ra laki qoli, e na lagati toka mai na sere ni sa sobu yani, e sa na sega ni wavoki kina e wai, na qio ka na sega talega kina na Naisu. Na ika e dau tobo mai, e ra na kana taucoko kina ko ira na lewe ni koro. Ni sa na caka na qoli, e na bogi, ka sa na laki sobu na lawa. E na kila vakavinaka ko taukei ni qdi na vanua me laki soburi kina na lawa kara na lako mai kina vakaveitarataravi na vonu, kei na ika bula. Ka oqo, na i talanoa vataga ka vakuri tiko yani me baleta tikoga na "roro" se qoli ika bula ka dau vakayacori e na bogi mai Kese, Naviti, Yasawa.

SA OTI.